

DE TOPOGRAFIE VAN DE DOMHEID

Ander werk van Matthijs van Boxsel

Bij uitgeverij Riba-pers

De Encyclopedie van de Domheid

Deel I: Inleiding (1986)

Deel II: Robert Musil Over de Domheid (1986)

Deel III: Gustave Flaubert en de methodische domheid (1988)

Bij uitgeverij Prothese

Sexbol

Anna Grammatica-Faunethica (1969)

Bij uitgeverij Querido

De Encyclopedie van de Domheid (1999)

Morosofie (2001)

Deskundologie (2006)

Domheid voor beginners, een stoomcursus (2009)

De Draagbare Encyclopedie van de Domheid (2016)

Bij uitgeverij Academia Press

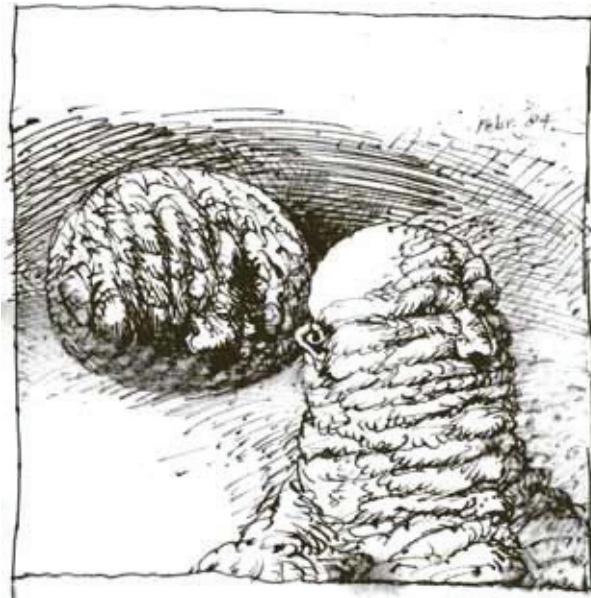
Domheid als methode (2017)

DE ENCYCLOPEDIË VAN DE DOMHEID

DE TOPOGRAFIE VAN DE DOMHEID

Matthijs van Boxsel

RÉGENT DU COLLÈGE DE 'PATAPHYSIQUE

AMSTERDAM / ANTWERPEN
EM. QUERIDO'S UITGEVERIJ BV

2021

Voor dit boek ontving de auteur een subsidie van
het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Voltooiing van het boek is mede mogelijk gemaakt dankzij een
fellowship als writer in residence bij The Netherlands Institute for
Advanced Study in the Humanities and Social Sciences (NIAS).

Illustratie titelpagina: tekening van Pim van Boxsel (1924-1995)

De illustraties in dit boek zijn voor zover mogelijk opgenomen in
overleg met de rechthebbenden; wie verder rechten kan doen gelden
wordt verzocht contact op te nemen met de uitgeverij om alsnog in een
regeling te voorzien.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-
organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© Pictoright Amsterdam 2021

© 2021 by Matthijs van Boxsel

Voor overname kunt u zich wenden tot Em. Querido's Uitgeverij BV,
Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam.

Omslag: Anneke Germers
Boekverzorging: studio frederik de wal
Omslagillustratie: Frank Borst
Kaarten: Jean Klare (www.jeanklare.nl)

ISBN 978 90 214 4687 5 / NUR 320

www.querido.nl

www.matthijsvanboxsel.nl

Dit boek is opgedragen aan Liesbeth Wiewel ocs
en Paul van der Heijde ocs

INHOUD

I DE ATLAS VAN DE DOMHEID

1 MOROTOPIA

De wanklank 15 | De Wereldnar 15 | De stip 16 | Ken uzelve 17 |
Plaatsspot 18 | De stultodroom 19 | De navel van de wereld 20

2 DE VAL VAN TERALFENE

Het spel op de wagen 22 | Zottegem 23 | Het verborgen plan 24 |
Twee werelden 24 | De sfinx 24 | Terra incognita 25 | De vondst 27 |
Drie mijl voorbij kerst 27 | De esthetiek van het loze gebaar 28

3 HET LABYRINT

Dom is de ander 29 | De domspot 30 | De Topografie van de
Domheid 30 | Fiche: Chavignolles 31 | Speculatieve domoorden 33 |
Het rondo van de domheid 38

4 DE BATAVOMACHIE

Nederland is bijna klaar 40 | Het anker van de staat 41 |
De Ware Vlaming 42 | Grensmoppen 43 | De marge 44 |
België naait België 45 | Dom of sluw 46 | Spotvormen op schaal 47 |
De ahistorische kern 48

5 DE HAKI

Chefm en Chefm 49 | Het idiotisme 50 | Het idioom 52 |
Het idiotikon 52 | Onmin 53 | Het varken als sfinx 54 |
De imitator 54 | Homser dan Homs 55 | De hypothese 56 |
De wurgster 58 | De geuzennaam 58 | Een apart plankier 58 |
De Lachvriend 59 | De parasiet 60 | De keerzijde 60 |
Het schandmasker 61

EXCURSIE: HOMO VIATOR

Het kwadrant van ons leven 63 | De karakterkaart 64 | De karakters 66

INHOUD

EXCURSIE: DRIE GRIEKSE DOMOORDEN

De Griekse barbaar 67 | Arcadië 67 | De boer 68 | De cynicus 69 |
De politisering van de idioot 69 | Het Boeotische zwijn 70 |
Abdera 73 | Zevendedagskomedianten 74 | Het mobiele Abdera 74 |
Democritus 74 | De Brieven 75 | Anatomie 76 | Vivisectie 77 |
De grot 78 | Medicijn 79 | Politiek 79 | De Megarische lach 79

6 HET BLAZOEN

Faam en blaam 81 | Spotcatalogus 83 | De antinomie van de spot 84 |
De tropen 85 | Rijm noch Rede 87 | Kangoeroe 88 |
België en België 88 | Het stichtende woord 90 | Iets van niets 91 |
Stereotypen 91 | Het gat van de domheid 92

EXCURSIE: NEDERLAND ALS METHODE

Asinus Belgicus 92 | De biotoop van de Nederlandse
domkop 94 | Negenennegentig ossen en één Harens boer 95 |
Knut, Kloet, Bonk, Kwak 96 | Het gat 97 | Twintig van Delft,
negentien mal 98 | Keitrekkers 99 | Domburg en zustergemeenten 101 |
De inheemse drol 101 | Het olle Egypte 102 |
Het land tussen Mal en Dwaas 103

7 DE TRICKSTER VAN DE WINNEBAGO

Twee plattegronden 104 | De twist 105 | Trickster 106 | Het derde
gebied 107 | De cyclus 108 | Penis in een doos 109 | De wind 110 |
De schijn 110 | De parallelle wereld 111 | Waarom? 111 | Omkering 112 |
De heilige kern 112 | De tweespalt 112 | De spiraal 113 | De goddelijke
bedrieger bedrogen 113 | De tegenstellingen 114 | Kunu 115 | Gestalt 115

8 DE EPISCHE KLUCHT

Engeland en Engeland 117 | Zuiderzeemasker 118 | De domheid 119 |
Zichzelf missen 120 | Ommekeer 121 | Domoorden 121 | Beotiana of
Kamper uien 122 | Ontstaanswegen 123 | Reeksen 124 |
De domtypen 125 | Erfgoed 125 | Oikotypische domheid 126 |
Annexatie 127 | Zwitserland 128 | De antiwereld 131 | De ui en
de mop 132 | Inhoud 133 | Vorm 133 | Functie 134 | De surrealistische
mop 134 | De universele middelvinger 136

INHOUD

II DE WIJZE MANNEN VAN ESONSTAD

De ondergang van Esonstad 141 | Esonstad herrezen 142 | De koninklijke weg 143 | Via Esonstad tot Dokkum 145 | De Garnaten van Dokkum 146 | Dokkumers 147 | Halbertsma 148 | De weerkeer van de wijze mannen van Esonstad 149 | Het wad 153 | Esonia, de opera 153 | Esonstad herbouwd 154 | Projectontwikkeling 155 | Oud-Friese stijl 156 | De opening 157 | De paterniseerlaag 159 | Kitsch? 160 | Authentieke nep 160

III DE RONDEDANS VAN VLAANDEREN

1 DE DOMHEID VAN DE SCHEPPING

De heuvel 165 | Skandalon 165 | Stupid design 167 | De domheid van de schepping 167 | De mestvaalt 169 | De kosmische mop 171 | De bronnen van de Schelde 172 | De drie wensen 172 | De omkering 173 | Cameo 174 | Carnaval 175

2 HET LANGE ADIEU

Karel en Karel 176 | De Nederlanden 177 | Het particularisme 177 | Taxi 177 | Leeuwenrijk 179 | De fisofollie van de identiteit 181 | De splitsing 182 | Het lange adieu 182 | Het proprium van Vlaanderen 183 | Ligtvoet 184 | Het edict 185

EXCURSIE VOOR MUGGENZIFTERS

Brugge 186 | De plaats van de plaats 187 | Kofferwoorden 188 | De kracht van domheid 188 | De zwangere mug 190

3 HET PROBLEEM VAN OLEN

De vorstenspiegel 191 | Incognito 191 | De gekroonde dronkenlap 192 | Narrenkoning 192 | Het land van het land 193 | Karel en de steden 194 | Olens probleem 195 | De omkering van de omkering 196

INHOUD

4 DE MECHELSE PRENT

De Maanblussers van Mechelen 197 | De schilderijtentoonstelling 197 | De tekst 199 | Geel 200 | Tijdstip 201 | Mechelen 202 | De veertien gedaagden 203 | Het antwoord 207 | De moraal 208 | Mise en abyme 208

5 DE LOMMERD

De Lombaardstraat 209 | De lommerd 211 | De Zottendans 212 | Den dans des werelts 213 | De wijsheidssteden 214 | Staatsraison 215 | Het utopische van de misser 215 | De zondebok 216 | De geslaagde misser 216

IV DE KAMPER UI

1 ZOUTZAAIEN

De ezelsveest 219 | De paradoxen van Kampen 219 | Vagina nationis 220 | De schouw 220 | De twist 222 | Stadskroniek 223 | Rijke historie 224 | Gelderse Oorlogen 224 | Verzilting 226 | Anekdote 165 228 | Buurspraak 228 | De ene 229 | Selnering 229 | Het brein van Kampen 230 | De brug 231 | De stadskoe 234 | Kampersteur 235 | Autoriteit 236 | Kerkverschuiven 237 | De kerken van Kampen 238 | Het potemkindorp 240 | Het Gat van Nederland 240 | De Kampermolen 241 | Nederland is Kampen 241

2 DE SCHILLEN VAN DE KAMPER UI

Het kweken van een Kamper ui 243 | Het kiemen van de ui 245 | Het decor 245 | De kijk 246 | De ui 246 | Proeve van eristiek 247 | De Uienpellers van Aalst 247 | De kloof van de idiotie 248 | Het 'ik weet niet wat' 248 | Het geheim van de Kamper ui 249 | Kristallisatie 250 | De Maanblussers van Ganslosen 251 | Kok 252 | Overidentificatie 253 | Geuzennaam 253 | Het paradijs 254 | De tweede Hof van Eden 257 | Boerenslimheid 257 | Beeldenruimte 258 | De nieuwe waterkering 259

3 HEILIGE ZOTHEID

De eerste scheppingsdag 260 | Domheid als gebrek 260 | Res publica 261 | Homeopathisch falen 263 | Komisch en tragisch 263 | De hel van Kampen 264 | Met een netje uien in de hand 265 | De logica van de twee

INHOUD

domheden 266 | De wereld van de domoor 267 | Atopiek 268 | Tijd en ruimte 269 | De mystieke grondslag 270 | De vierkantswortel uit 9 271 | De regel van drie 272 | De ganzen 273 | Door de deur 273 | Koekoek 273 | De heilige dwaas 274 | De sleutel 275 | De zak met zon 275 | Vis stulta 276 | Onmogelijkheidszin 277

EXCURSIES: SPREEKWOORDELIJKE DOMOORDEN

1 NEDERLAND

Nederlandse domoorden 281 | Andere Nederlandse domplaatsen (een selectie) 292 | Nederlandse beotiana 292

2 BELGIË

Vlaamse domoorden 295 | Waalse domoorden 304 | Andere Belgische domplaatsen (een bescheiden selectie) 305 | Spreekwoordelijk domme of gekke steden in België 309 | Belgische beotiana 309

3 DE WERELD

Spreekwoordelijke domoorden in het Koninkrijk der Nederlanden 311

Spreekwoordelijke domoorden in het Koninkrijk België 312

Spreekwoordelijke domoorden in het Verenigd Koninkrijk 315

Spreekwoordelijke domoorden in de Franse Republiek 320

Spreekwoordelijke domoorden in de Bondsrepubliek Duitsland 321

Spreekwoordelijke domoorden in de Zwitserse Bondsstaat 325

De rest van de wereld:
spreekwoordelijk domme steden, regio's en landen
(Een eerste grove inventarisatie) 326

I

DE ATLAS VAN DE DOMHEID

Jean II de Gourmont, *Ken uzelve*, Parijs ca. 1575. Eigen collectie

1 MOROTOPIA

DE WANKLANK

Binnen de hemelsfeer met vaste sterren draaien zeven kristallen bollen waarin Saturnus, Jupiter, Mars, de zon, Venus, Mercurius en de maan zijn verankerd. De bollen passen in elkaar als een matroesjka of als de schillen van een Kamper ui. In het centrum van de kosmos hangt de onbeweeglijke aarde. Door de wrijving van de bollen klinkt de ‘harmonie der sferen’, een luid akkoord dat geen mens hoort, op enkele musici na. De aarde is de enige wanklank. De kern van het goddelijke systeem wordt bewoond door levende doden, mensen wier eeuwige ziel volgens scheppingsmythen is gevangen in de kerker van een sterfelijk lichaam.

Is het geocentrische systeem opgetuigd om de aarde belachelijk te maken, of rinkelt de planeet zijn narrenbellen in het gezicht van de kosmos?

DE WERELDNAR

‘De wijsheid van de mens is voor God een dwaasheid.’

— 1 Korintiërs 3,19

Andreas Cellarius, *Harmonia Macrocosmica*, Amsterdam, 1660. Opengewerkt model van het ptolemeïsche wereldbeeld

Op de befaamde *Wereldnar*, een houtsnede uit ca. 1575 van de Parijse graficus Jean II de Gourmont, is een gevilde haan bij wijze van zotskap over de bolle kop van de aarde getrokken. Strikt genomen toont de prent een ovale wereldkaart met een zottenmuts. Of is het een nar met een carnavalsmasker van de aarde?

De afbeelding is gemodelleerd naar de eerste kaart uit het *Theatrum Orbis Terrarum* (1570) van Abraham Ortelius, een atlas die de laatste ontdekkingstochten op de voet volgt. Maar de

belletjes aan de kap waarschuwen ons dat alomvattende kennis van de aardkloot een klucht is. Bij wijze van zotskolf houdt de aarde bellenblaasgerei in haar hand, een mossel op een stok, met een zeepbel waarin staat geschreven: ‘Vanitas, vanitatum et omnia vanitas’. (Prediker 1,2 en 12,8) De bel relateert de rijksappel, de *globus cruciger* in de hand van de keizer, symbool van diens almacht. Ortelius noemde zijn atlas niet voor niets een theater; tijdgenoot Shakespeare noemde zijn theater The Globe.

DE STIP

Kennis van de wereld leidt niet tot harmonie, maar tot oorlog. Landkaarten hebben de wereld opengelegd, maar ook rijp gemaakt voor een kolonisering op grote schaal.

De verovering van de wereld wordt in perspectief geplaatst door het citaat van Plinius op het voorhoofd:

‘Ziehier de stip in de wereld, want wat is de aarde anders in het universum? Dit is de basis en de zetel van onze roem, hier bekleeden we onze ereambten, hier oefenen wij onze heerschappij uit, hier zijn wij begerig naar macht, hier ontketenen wij onrust onder het menselijk geslacht, hier ondernemen wij oorlogen, zelfs tegen medeburgers, en door moord en doodslag over en weer maken wij ons de aarde wat ruimer.’

— Plinius, *De Wereld/Naturalis Historia* (ca. 70 n. Chr.)

‘De aarde is mijn vaderland’, schrijft Erasmus, ongeacht landsgrenzen en nationale idiotismen. De wereldkaart die ons toont welke grenzen aansporen tot verovering, toont ook dat de aarde een *oecumene* is. Op basis van scheidslijnen kunnen mensen elkaar bespotten, maar ze zijn één in hun domheid. Dat is de moraal van de *Wereldnar*.

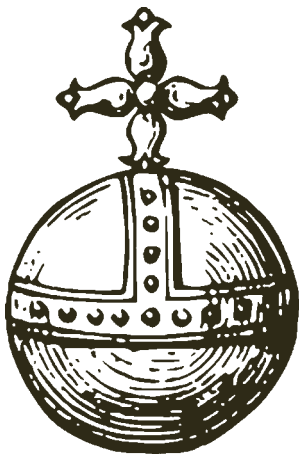
Maar de *Wereldnar* is ook het symbool van bekering. Er is een domheid die getuigt van goddelijk inzicht. ‘Als iemand onder u wijs meent te zijn – wijs volgens de opvattingen van deze wereld – dan moet hij dwaas worden om de ware wijsheid te leren.’ (1 Korintiërs 3,18) De ‘nar in Christus’, de dwaas der dwazen, verwerpt de wijsheid van de wereld en kiest voor de dwaasheid van God, aangezien ‘de dwaasheid van God wijzer is dan de

mensen' (1 Korintiërs 1,25). Willens en wetens geeft hij zijn bezittingen aan de armen, zegt hij degene die hem vervloekt, heeft hij lief wie hem haat, omhelst hij kuisheid, martelaarschap en de dood. En dit alles in de hoop op een eeuwig gezegend leven. De christelijke vroomheid is waanzinnig in de ogen van degenen die als gekken déze wereld liefhebben.

De *Wereldnar* vertelt lachend de waarheid; hij belichaamt de dwaasheid, maar ook de kritiek; hij neemt de domheid op zich en brengt haar in zichzelf ten val, als Christus, de ultieme narrenkoning die alle zonden op zich nam. Zo wordt de bel die met een rietje uit het zeepwater van de mossel is geblazen een kristallen bol, de *crystallum orbis* in de hand van de Verlosser.

KEN UZELVE

‘De ziel kan pas minachting voelen voor zuilengalerijen, plafonds die glanzen van ivoor, in vorm geschoren struiken en waterlopen die dwars door huizen geleid worden, wanneer ze rondgegaan is door het volledige heelal en, terwijl ze vanuit de hoogte neerziet op de aarde, die begrensd en grotendeels door zee bedekt is en zelfs daar waar ze erboven uitsteekt, over uitgestrekte gebieden onbruikbaar, verbrand of verkild is, bij zichzelf gezegd heeft: “Is dat die stip die zoveel volkeren onderling te vuur en te zwaard verdelen? Wat zijn de grenzen van de stervelingen belachelijk!”’
— Seneca (ca. 5-65 n.Chr.)

De *Wereldnar* is een embleem dat staat onder het Delfische motto ‘Ken uzelve’ (‘Congnois toy toy-mesme’, ‘L’home ne peut mieux parvenir/ Que sa cognoissance aquerir’; De mens kan zich het best bewaren/ door zelfkennis te vergaren). Maar als iedereen op aarde dom is, wie is dan zo wijs dit te bepalen? Wij zitten opgesloten in ons denk- en kennissysteem als in een narrenkooi of een korf van meridianen en parallellen. Strikt genomen verbeeldt de *Wereldnar* een onmogelijke kennis. ‘De wijsheid van de mens is voor God een dwaasheid’,

schrijft Paulus aan de Korintiërs. Maar geen mens is intelligent genoeg om zijn eigen domheid te begrijpen. Je kunt niet buiten je wijsheid gaan staan om hier de domheid van te bepalen. Dit inzicht is volgens Erasmus alleen weggelegd voor mystici in extase, de zotten in Christus die buiten zichzelf zijn. Atheïsten moeten het doen met humor, paradox en kreeftensoep.

PLAATSSPOT

Elke natie ter wereld kent binnen en buiten de landsgrenzen oorden die bekendstaan als bolwerken van domheid. Binnen Nederland is Kampen sinds 1563 onbetwist de hoofdstad van de domkoppen, getuige de Kamper uien.

In Kampen waren vroeger twee tolpoorten die ruime inkomsten opbrachten. Als twee poorten twee keer tol opbrengen, leveren tien poorten vijf keer zoveel tol op, redeneerden de inwoners. Dit verklaart de vele tolpoorten in de stad.

Een ingenieur adviseerde de gemeenteraad van Kampen om een nieuwe brug over de IJssel te bouwen, dat zou goed zijn voor het nageslacht. Maar de gemeenteraad verwierp het plan, omdat de ingenieur niet kon vertellen wat het nageslacht nu eigenlijk voor de stad had gedaan.

Als er oorlog dreigt, halen de Kampenaars de klokken uit hun toren. Ze zetten ze in een bootje en varen de Zuiderzee op om ze tijdelijk af te zinken. Om de exacte plaats niet te vergeten, zetten ze een kruisje op hun boot.

De Kamper uien spelen met de categorieën waarmee we greep pogen te krijgen op het bestaan, als tijd, ruimte, kwaliteit, kwantiteit. Sommige domdaden raken aan Griekse wijsheid. 'Het is onmogelijk tweemaal in dezelfde rivier te treden,' zegt Heraclitus. Kampenaren die naar Zwolle willen reizen, een stad aan de andere kant van de IJssel, wachten tot de rivier voorbij is gestroomd.

Identieke domdaden worden al eeuwenlang over de hele wereld verteld over verschillende steden. Zelfs in hun domheid zijn die plaatsen niet origineel. Om te voorkomen dat de veldwachter het graan vertrapt, dragen vier Kampenaren hem over de akker. Hetzelfde verhaal wordt in India verteld met een olifantje in de hoofdrol dat door twintig man over de rijstvelden wordt getild.

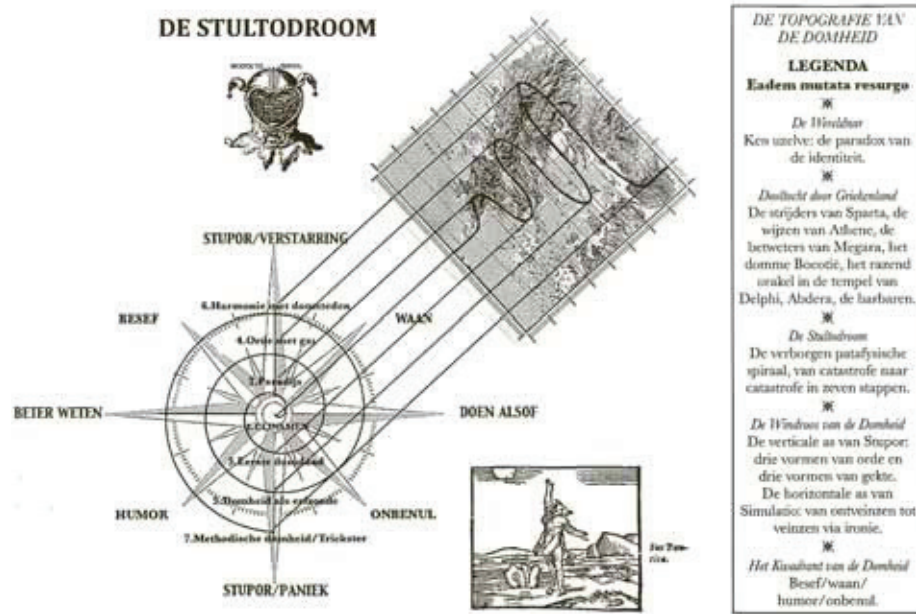
Werner Klemke, De veldwachter. *Das Lalebuch*, Berlijn, 1977

DE STULTODROOM

Binnen Nederland moeten vooral Kampen en Dokkum het ontgelden, buiten Nederland zijn Belgen de pineut. De Belgen op hun beurt lokaliseren de domheid in het plaatsje Olen en in buurland Luxemburg.

Als we de meridianen en parallellen op de wereldkaart volgen, valt uit de klassieke spotverhalen een loxodroom van de domheid te reconstrueren, een stultodroom, een wereldomspannende spiraal die niet zelden samenvalt met bergketens, rivieren en andere geografische obstakels, maar ook met religieuze, taalkundige en politieke grenzen.

Beginnen we met de Nederlanders die de Belgen dom vinden, dan loopt de lijn verder van west naar oost: de Belgen bespotten de Luxemburgers, Luxemburgers de Duitsers, Duitsers de Oost-Duitsers, Oost-Duitsers de Polen, Polen de Russen, Russen de Kazachen, Oezbeken, Tadzjiken en de zwartkonten van de Kaukasus, Georgiërs de Osseten, Osseten de Ingoesj, de Ingoesj de Tsjetsjenen, de Turkmene spreken met minachting over de Iranezen die op hun beurt de Irakezen bespotten, de Irakezen de Koerden, die ook door de Turken als achterlijk worden beschouwd, de Turken op hun beurt zijn mikpunt van Griekse spot. En hier raken we de

Matthijs van Boxsel, *De Stultodroom*, Amsterdam, 2019

navel van de westerse domheid: de Balkan, het kruisvat van de geschiedenis, waar alle stammen sinds mensenheugenis elkaars barbaarsheid pogen te illustreren.

DE NAVEL VAN DE WERELD

Elk land presenteert zich als het laatste bolwerk van beschaving tegen de oprukkende horden, die altijd uit het zuiden of het oosten lijken te komen. Dit opmerkelijke fenomeen is zo oud als de wereld. Ter rechtvaardiging van hun imperialisme zagen de Romeinen Rome als de spil van de beschaving, waaromheen in concentrische cirkels de ontwikkeling achteruitliep, met aan de grenzen de barbaren en aan de uiterste randen de monsters. Maar ook de beschaving vervalt tot barbarij naarmate zij zich van het centrum verwijderd. Hoe verder van huis, hoe meedogenlozer het geweld van de beschavers.

Naast de mijlpaal plaatste Constantijn de Grote een kompasroos van stultodromen, de 'Navel van de Stad Rome' (*umbilicus urbis Romae*).

Christenen zien Jeruzalem als de navel van de wereld met de heidenen in de marge. China heet het Rijk van het Midden: Zhongguo (het karakter Zhong verbeeldt een uitkijktoren die alles overziet: 中). De Muur moest de Hunnen op afstand houden. De Rapanui noemen Paaseiland ‘de navel van de wereld’ (Te Pito O Te Henua), en plaatsten de enorme beelden van hun voorouders om de kwade geesten te weren. Cuzco, de hoofdstad van het Inca-rijk, ontworpen in de vorm van een poema, betekent ‘navel van de wereld’, en ligt in het centrum van het Rijk van de Vier Windstreken. Met het inzicht dat de aarde rond is, waant ieder dorp zichzelf de navel van de wereld. Opnieuw kruisen we de meridianen en parallellen van de domheid, een korf die de aarde ompant als een narrenkap.

Vanwaar die stultodroom? Vanwaar de obsessie met de nationale ‘waardecatalogus’ enerzijds en de obsessie met de barbaar die onze beschaving bedreigt anderzijds?

Elke orde hanteert de stultodroom, de ideologische scheidslijn tussen beschaafd en achterlijk, om de structurele kloof te maskeren tussen degenen die mee mogen draaien in de orde en degenen die eruit liggen. Wijzer worden alleen degenen die er rijker van worden.